

Науковий керівник – кандидат філологічних наук,
доцент Ткаченко В. І.

Анастасія Оголь

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИГОДНИЦЬКОЇ ПРОЗИ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА ДЛЯ ДІТЕЙ

На сучасному етапі важко уявити всю українську літературу без творів для дітей, адже саме дитяча література формує світогляд людини, виховує її та дає розуміння життя. Дитяча література – це унікальний різновид літератури, «у якому, як у краплині води, відображаються прагнення тієї чи іншої епохи, домінуючі тенденції суспільної свідомості» [3, с. 78].

Особливе місце в доробку пригодницької прози займає творчість Всеволода Нестайка. Саме його пригодницька, детективна проза та казки входять у коло читання молодших підлітків. Його твори ставали об'єктом дослідження багатьох літературознавців – В. Дончика, Т. Караменової, А. Костецького, Б. Чайковського, Ю. Ярмиша. Твори В. Нестайка відповідають критеріям доби та є актуальними зараз. Його повісті позбавлені жорстокості, а отже мають на меті навчити дитину добру та дружелюбності.

Актуальність теми розвідки зумовлена недостатнім теоретичним осмисленням пригодницької прози Всеволода Нестайка як формо-змістової цілісності та наявністю значної кількості творів жанру, які потребують комплексного літературознавчого аналізу на основі сучасних методів дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати жанрові, композиційно-сюжетні та стильові особливості пригодницької прози Всеволода Нестайка.

Жанрово-стильова структура української дитячої прози – це поєднання чи нашарування усталених жанрових форм і тих, що утворені унаслідок синтезу жанрових

елементів. Існує проблема саме жанрово-стильового аспекту щодо дитячої пригодницької прози. Як зазначає Т. Качак «у межах формації «сучасна проза для дітей та юнацтва», орієнтуючись на спосіб зображення художньої дійсності, виокремлює три основні групи: реалістична проза, реалістично-фантастична проза, фантастична проза. У кожній групі є класичні жанри, синтетичні жанри та модифіковані жанрові форми, представлені конкретними творами» [2, с. 236].

Пригода завжди займала важливе місце у творенні саме дитячої прози. Саме вона становить один з найважливіших компонентів усіх дитячих жанрів. Пригодницьку прозу як окремий жанр починають виділяти лише в ХХ столітті. У творах цього жанру ключовою вигадкою є те, що «герой – індивідуальний чи група – перемагає перепони і небезпеки і втілює якусь важливу етичну місію» [7, с. 39]. Дж. Кавелті класифікує формули пригод на два основні типи, де головний герой є: 1) «супергерой із надзвичайною силою чи вміннями», 2) «один із нас», постать, позначена, принаймні на початку історії, браком умінь» [7, с. 40]. Акцентування уваги на головному персонажеві та його випробуваннях по-особливому зацікавлює юних читачів і стимулює їх до дослідження уявлень про «своїх» і «чужих», ініціюють самоідентифікацію дитини з протагоністом, оскільки без цього емоційний ефект не буде повним [7, с. 18].

Пригодницькі твори Всеволода Нестайка мають свою особливу композицію, характеротворення, для них характерний романтизм пригод, авантюризм головних героїв, гумористичний характер оповіді, багата мова та колоритні персонажі. Все це ми можемо спостерігати в трилогії «Тореадори з Васюківки».

В. Нестайко – майстер композиції. У трилогії «Тореадори з Васюківки» перші дві частини йде оповідь від Павлуші Завгороднього, третя від Яви. У середині цих композиційно об'єднаних повістей є ретроспективні розділи, які опускаються з основної оповіді, але є важливим

та асоціативним її доповненням або поясненням. Наприклад, розповідь про театр та його започаткування, постановку «Ревізора» переривається спогадами героїв, звідки це все почалося та пішло.

У третій частині Ява Рень пригадує, чому, коли і як вони посварилися з Павлушею, його найкращим другом. У цій розповіді присутня низка вставних історій, як-от: легенда про Горбушину могилу, історія про доти часів Другої світової війни. Як стверджує Л. Овдійчук, «таке зміщення подій у часі і просторі дає читачеві інформацію про історію села, а також створює додаткові мотиви для пригод Павлуші і Яви. Невтомна фантазія автора через Яву (переважно) і Павлушу постійно продукує ідеї, які стають точкою відліку нових несподіванок» [6, с. 11].

Час і простір твору обумовлюється пригодницьким жанром. Основним є «хронотип пригод». Усі події відбуваються або в селі Васюківка, або ж у Києві протягом чітко означеного часового періоду – два роки навчання в школі та літні канікули. Але є ще локальний простір – це місце пригод: свинарник, пасовисько, кладовище, лаврська печера, доти. На кожній локації у дітей траплялися незвичайні пригоди: під свинарником вони копали метро; на пасовиську відбувався поєдинок тореадорів з славнозвісною коровою Контрибуцією; хлопці побували на кладовищі, з метою викопати пістоль та шаблю; у лаврській печері головні герої забирали годинник, а коло дотів отримували інструкції. Протягом лише одного дня відбувалося кілька пригод у житті хлопців, які були наслідками широкої фантазії Яви. Ці пригоди розтягуються майже на всю повість. Зокрема пригода, де хлопці шукають власника годинника.

Влучно про часопростір зазначила О. Гарачковська: «Оцей індивідуальний нестайківський часопросторовий континуум (мандрувати у просторі й часі за допомогою уяви та фантазії) став домінантним засобом організації сюжету» [1, с. 65].

За композицією твір є складним та строкатим. Він насичений різними подіями, як того і вимагає пригодницький твір. Головним мотивом є таємниця, що і приваблює юних читачів.

Однією з характерних особливостей стилю Всеволода Нестайка є комізм та гумор, який використовується майже в кожному пригодницькому романі письменника. Сам прозаїк згадував, «Може, саме тому, що таке ненормальне було моє шкільне життя, і захотілося мені пізніше повернутися до школи і пожити в ній бодай у своїй уяві, – пише В. Нестайко, – от і став писати про дітей для дітей» [5, с. 8]; «І, пам'ятаючи своє невеселе дитинство, він намагався писати весело, з гумором, оскільки «сміх – це здоров'я» [5, с. 344].

У пригодницькому творі письменник створює для своїх героїв найбільш комічні та смішні ситуації, у які вони потрапляють. Саме у комічній ситуації людина несвідомо, але починає осягати недосконалість явищ, які претендують на повноцінність в нашому житті. Саме взаємозв'язок сміху, гри слів, мовних засобів, дотепності та майстерності самого письменника допомогли створити настільки багато комічних ситуацій в романі-трилогії.

У романі органічно поєднується авторська мова та розмовна мова персонажів. Розмовна мова, що лягла в основу всіх діалогів твору, тому що «в нас веселий народ, усі люблять жартувати і сміятися» [5, с. 486], дозволила автору точно та влучно відтворити образи головних героїв, навколишній світ та відношення підлітків до цього світу.

У трилогії гумористичні та комічні ситуації досягаються суто мовними засобами. Сама назва трилогії говорить про це, «Тореадори з Васюківки», звернемо увагу на іспанське слово тореадор (toreador) – «головний учасник бою биків в Іспанії та в країнах Латинської Америки, який шпагою завдає бикові останнього, смертельного удару» [5, с. 203]. Хлопці уявляли себе тореадорами в своєму селі, мріяли влаштувати бій биків та потрапити в історію, щоб уся Україна знала їх імена.

Окремим гумористичним витвором мистецтва є звертання до головних героїв незалежно від того, що вони витворили. Наприклад, дід Варава, який завжди один з перших реагував на витівки хлопців: «*Ой знайдибіда, авантюрист шмаркатий! Ванько-о!*» [4, с. 16]; «*Вилазь, убоїще*» [4, с. 16]; «*Вони мені ще умови ставлять, вишкварки!*» [4, с. 16]; «*Ще не скінчили, анциболотни-ки?*» [4, с. 24]; «*Кінчайте, шминдрики*» [4, с. 24]; «*Та я ж, я, – сказав дід, вилазячи на берег. – Не впізнали, жовтодзьоби?*» [4, с. 165].

Зверталися до хлопців і такі персонажі як:

1) дід Салимон: «*От хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці. Нема на них буцегарні!*» [4, с. 18]; «*Ах, шелегайдики! Ах, шмарогузи! Ах, катові гаспиди!*» [4, с. 88];

2) дядько з Києва: «*Досить спати, трупи*» [4, с. 300];

3) старшина Паляничка: «*Ну, приїхали. Вилазьте, шерлоки холмси*» [4, с. 42];

4) режисер Женя: «*Привіт, старики!*» [4, с. 307];

5) баба Мокрина: «*Ах ви ж, гаспиди, іроди, анциболотники трикляті! Горіти вам у геєні огненній, богохульці сопливі! Щоб вас чиряки обсіли! Щоб ваші язики до зубів поприростали! Щоб вас гикавка напала! Щоб вас болячка із'їла! Щоб вас черва сточила! Щоб вам перекидатися у гробовій могилі! Щоб вам ні дна, ні покришки! Щоб...»* [4, с. 364].

Всі звертання до хлопців поширюються прокльонами, жартівливими знуцаннями та наклепами, на які вони навіть не звертають увагу.

У трилогії присутня велика кількість фрагментів усної народної творчості, яка відображає приналежність головних героїв до українського народу та культури, а також зображує комічну реакцію хлопців на деякі незрозумілі для них стійкі словосполучення, традиції чи пісні. Це гарно зображено в епізоді, коли хлопці заблудилися у кукурудзі та згадували пісні, які починалися з вигуку «Ой», наприклад:

«Ой, у полі могила», «Ой, я нещасний», «Ой, не світи, місяченьку», «Ой, не шуми, луже», «Ой, чого ти, дубе», «Ой, одна я, одна», «Ой, у полі жито».

Або ж, коли Галина Сидорівна, прощаючись зі старшиною Паляничком, заспівала пісню «Ось і вечір, вівці біля броду». Хлопці швидко переробили її, замість слова вівчаря вставили старшину: «*Ми з Явою лукаво Perezираємось і тягнемо на все горло:*

У садочку старшину стрічає

Дівчинонька, що його кохає.

І так нам весело, що ми аж лягаємо» [4, с. 46].

Трилогія «Тореадори з Васюківки» невичерпне джерело справжнього українського гумору, який демонструє нам ідейний стиль письменника, його інтелектуальні здібності, вміння підібрати влучне слово. Для письменника завжди є головним жарти, сміх читача та невичерпний народний гумор.

Отже, пригодницька проза займає важливе місце в розвитку дитячої літератури нашого століття. А також у великому таланті Всеволода Нестайка, який зміг створити велику кількість творів для дітей. Його творчість це незвичайне явище: і за системою образів, і жанрово-тематичного пошуку, і композиційною розмаїтістю творів. Він – новатор в плані художньої форми і змісту дитячої пригодницької прози.

Література

1. Гарачковська О. Сюжетно-образна структура казок Всеволода Нестайка. *Київська старовина*. 2008. № 5. С.65–67.

2. Качак Т. Особливості жанрової системи сучасної української прози для дітей та юнацтва. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017–2018. № 4/3. С. 229–240. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2017-2018_4-3_24 (дата звернення 18.04.2022).

3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ. Видавничий центр : Академія, 2007. 752 с.

4. Нестайко В. Вибрані твори : В 2-х . Київ : Веселка, 1990. Т. I : Тореадори з Васюківки : Трилогія про пригоди двох друзів. 495 с.

5. Нестайко В. Чому я пишу для дітей. *Література. Діти. Час*. 1989. Вип. 14.

6. Овдійчук Л. Всеволод Нестайко – майстер пригодницької прози. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 2. С. 35–38.

7. Cawelti J. G. Adventure, mystery, and romance : Formula stories as art and popular culture. Chicago : University of Chicago Press, 1977. 344 p.

Оголь Анастасія – здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси – пригодницька дитяча література ХХ століття.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, асистент Петрович О. Б.

Вікторія Денисюк

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ПОРТРЕТІВ У РОМАНІ «СМАРАГД» ВАЛЕНТИНИ МАСТЕРОВОЇ

Валентина Мастерова відома журналістка й громадська діячка, майстриня художнього слова. Відзначена у міжнародних та всеукраїнських конкурсах: «Гранослов», «У свічаді слова», премія ім. Василя Стуса та інші.

Найбільшу славу принесли два її знакові романи «Суча дочка» та «Смарагд», які вражають життєвою правдою, де зло керує і править над добром. Тексти